

PAM Pokrajinski
arhiv
Maribor

Moderna
arhivistika

Časopis arhivske teorije in prakse
Journal of Archival Theory and Practice

Letnik 5 (2022), št. 2 / Year 5 (2022), No. 2

Maribor, 2022

Prejeto / Received: 28. 06. 2022

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 Review article

<https://doi.org/10.54356/MA/2022/EYTV9551>

POT DO SAMOSTOJNEGA UPORABNIKA SPLETNIH ARHIVSKIH INFORMACIJSKIH SISTEMOV

Eva MARŠIČ

Študentka 2. stopnje programa Arhivske znanosti,
Alma Mater Europaea, ECM, Slovenija

eva.marsic@gmail.com

Izvleček:

Arhivi niso namenjeni sami sebi, arhivistova tradicionalna vloga se z objavo arhivskih zbirk podatkov na spletu počasi spreminja, vedno bolj se poudarja samostojnost uporabnika spletnih arhivskih zbirk podatkov. Spletne podatkovne zbirke so namenjene prav temu, ne glede na vrsto uporabnika in ne glede na namen, zaradi katerega uporabnik informacije išče. Avtorica je z metodo kompilacije povzela rezultate raziskav, ki so bile do zdaj glede uporabnikov in spletnih arhivskih zbirk opravljene v Sloveniji.

Ključne besede:

uporabniki, arhivi, informacijsko vedenje, spletna podatkovna zbirka, SIRAnet

Abstract:

The Path to an Independent User of Online Archival Information Systems

The purpose of archives is not to serve itself only. The archivist's traditional role is slowly changing with the publication of archival databases online, and the independence of the user of online archival databases is increasingly emphasized. Online databases are designed for just that, regardless of the type of user and regardless of the purpose for which the user searches for information. Using the compilation method the author summarized the results of researches conducted so far in Slovenia regarding users and online archival collections.

Key words:

users, archives, information behavior, online database, SIRAnet

1. Uvod

V literaturi se arhivi pogosto omenjajo skupaj s knjižnicami in muzeji. V nekaterih delih se njihove naloge res prekrivajo, precej pa se razlikujejo v delu, ki se tiče uporabnikov. V knjižnico in muzej uporabniki lahko zaidejo naključno, tudi nekatere dejavnosti knjižnic in muzejev so bolj uporabniško usmerjene, storitve arhiva pa so precej specifične, zato bi težko govorili o naključnih uporabnikih. Že v osnovi je sam dostop do arhivskega gradiva precej bolj omejen kot pa na primer v knjižnicah, kjer je po večini uporabljen sistem prostega dostopa do gradiva. Zadnje leto je dostop do arhivov močno omejila še epidemija koronavirusa, zato so bili uporabniki bolj ali manj prepuščeni le spletnemu dostopu do arhivskih informacijskih sistemov.

Tudi sama stereotipna predstava arhiva kot zaprašenega in zapuščenega prostora v kleti ali na podstrešju zgradbe in arhivista kot ostarelega možakarja s sivo brado, očali in tvidastem suknjiču ne pripomore k dobri promociji arhiva, ki je ustvarjen od ljudi za ljudi. Skrajni čas je, da se zavedanje, da so arhivi javna služba, ki vedno bolj izpostavlja pomen uporabnika arhiva, dvigne na višjo raven. Uspešnost neke javne službe se meri s tem, kako lahko ta služba kar najbolj zadovolji potrebe uporabnikov. S tem, ko so slovenski regionalni arhivi prešli na popisovanje arhivskega gradiva v spletno dostopnih podatkovnih zbirkah, pa so svoja vrata na široko odprli vsem vrstam uporabnikov.

Zaradi vse večje količine arhivskega gradiva v depojih in vladne strategije znižanja števila zaposlenih v javnem sektorju, kamor spadajo tudi arhivi, so arhivisti postavljeni pred nov izziv. Spoznati morajo svoje uporabnike, njihovo stopnjo informacijske pismenosti, njihove informacijske potrebe in načine, po katerih ti uporabniki »brskajo« za informacijami, in tako popise arhivskega gradiva prilagoditi na način, ki bo uporabniku omogočal čim večjo samostojnost pri uporabi arhivskih informacijskih sistemov. Tu bi se morda tudi arhivisti morali otresti stereotipa o tipičnem uporabniku, ki ve, na kakšen način deluje arhiv, kakšna je struktura popisa gradiva in kako uspešno iskati po arhivskih podatkovnih zbirkah. Prej bi lahko trdili, da večina uporabnikov arhiva ni veščča uporabe arhivskih informacijskih sistemov preko spleta.

Takšna je bila tudi osebna izkušnja ob prvem srečanju s podatkovno zbirko SIRAnet, ki jo uporabljajo regionalni slovenski arhivi in je na voljo vsem uporabnikom oziroma iskalcem informacij preko spleta. Bila je precejšnje nasprotje v smislu enostavnosti pridobitve želenih informacij. Kljub večletni praksi v bibliotekarstvu je bilo iskanje informacij v zbirki težje, kot je bilo sprva pričakovano.

2. Kaj o tem že vemo?

V primerjavi s tujino je bilo na slovenskih tleh o različnih tipih uporabnikov arhivov in njihovi sposobnosti po poizvedovanju po arhivskih podatkovnih zbirkah do zdaj opravljenih le nekaj raziskav, ki pa vsekakor nakazujejo smer, v katero je potrebno nadaljevati.

Zajšek (2014) po raziskavah, opravljenih v tujini, ki ponazarjajo pričakovanja in potrebe raziskovalcev (uporabnikov arhivskih pripomočkov), ugotavlja, da si uporabniki želijo, da bi bilo več iskalnih arhivskih pripomočkov dosegljivih preko spleta, da bi bili pri svojem iskanju bolj neodvisni (brez pomoči arhivista), da bi arhivski popisi, zlasti na nižjih nivojih (združeni dokumenti in dokumenti), vsebovali več informacij in da bi bile metode poizvedovanja po arhivskih podatkovnih zbirkah enake metodam splošnega iskanja po spletu (ključne besede).

Že pred tem je Zajšek (2012) opozoril, da se struktura uporabnikov arhiva počasi spreminja in da se bo poizvedovanje o arhivskem gradivu preselilo na splet. Zato je v svojem prispevku poskušal prikazati pomembnost natančnega oblikovanja naslovov popisnih enot, ki koristi tako arhivistom kot laičnim uporabnikom, ki poizvedujejo preko spleta. V ta namen je predlagal standardizacijo oblikovanja naslovov popisnih enot in podal predloge smernic, ki upoštevajo dosedanje izkušnje pri delu v scopeArchivu, karakteristike in potrebe podatkovnih zbirk, mednarodne standarde, jezikovna pravila slovenskega jezika in vidik uporabnika.

Šauperl, Vilar, Šabotič idr. (2014) so raziskovali osnovne pojme in teorije s področja vedenja uporabnikov v informacijskih sistemih. Ponudili so statistični vpogled v uporabo podatkovne zbirke SIRAnet preko spleta med letoma 2010 (od 11. 5. 2010) in 2013, ki je nakazal, da trend tovrstne uporabe SIRAneta narašča, prav tako pa je v omenjenem obdobju naraslo tudi naročanje arhivskega gradiva po spletu. Dokaj podrobno so predstavili tudi uporabnika ter njegovo informacijsko potrebo, predstavili pa so tudi dva modela informacijskega vedenja v arhivskem okolju. Hkrati so navedli tudi dva tipična uporabnika arhiva: laičnega navdušenega uporabnika in profesionalno raziskovalko, s priznanjem, da bi jih bilo za bolj jasno sliko potrebno oblikovati več.

Šauperl, Vilar, Žumer idr. (2014) so nadalje razvijali teoretični pogled na uporabnike arhiva v Sloveniji in Bosni in Hercegovini s poudarkom na dejstvu, da bi se na osnovi teh spoznanj arhivi lahko dobro pripravili na razvoj digitalnih zbirk. Poleg dveh tipov uporabnikov, ki so jih predstavili že Šauperl, Vilar, Šabotič idr. (2014), so razvili še tretjo persono: študenta zgodovine kot rednega uporabnika arhiva.

Pogled z druge strani – s strani arhivista na uporabnike – so raziskovali Šauperl idr. (2015). Teoretična izhodišča so oblikovali s pomočjo že prej omenjenih treh tipičnih uporabnikov arhiva. Raziskovalni del so opravili z metodo ankete, ki je naletela na slab odziv (le pet izpolnjenih anket, ena iz Bosne in Hercegovine in štiri iz Slovenije) in z metodo intervjuja, ki so ga opravili z osmimi predstavniki regionalnih in državnih arhivov (s štirimi iz Slovenije in štirimi iz Bosne in Hercegovine). V pogovore so poleg arhivistov, kot oseb, ki se ukvarjajo z uporabniki, vključili tudi osebe, ki so se ukvarjale z drugimi nalogami arhivov (vodenje, zunanja služba, računalniški sistemi). Skupina uporabnikov, ki najpogosteje prihajajo v arhiv, so ljudje, ki potrebujejo gradivo za pravne ali upravne postopke, raziskovalci in študenti. Avtorji so opozorili na to, da je torej v teoriji prezrt prvi, najpogostejši tip uporabnika.

Ker se v prispevku osredotočamo na uporabnika arhivskih informacijskih sistemov na spletu, so zanimive ugotovitve Šauperl idr. (2015), ki navajajo, da je popolnoma samostojno delo z arhivskim gradivom mogoče le v digitalnem okolju, v digitalnih zbirkah. Nekateri intervjuvanci v raziskavi so bili mnenja, da se bo zaradi dostopnosti gradiva na spletu povečal tudi fizični obisk arhiva in da se bodo lahko obiskovalci pred obiskom temeljito pripravili in v arhivu opravili le najnujnejše. Enotni pa so bili v odgovoru na vprašanje, ali bo spletna dostopnost spremenila delo arhivista. Odgovorili so, da se njihovo delo ne bo bistveno spremenilo, saj bodo še vedno morali gradivo dobro poznati, ga urejati in pripravljati za uporabnike.

Koliko se torej uporabniki poslužujejo arhivskih zbirk, dostopnih na spletu? Odgovor na to je v svoji raziskavi ponudila Semlič Rajh (2016a), ki se je lotila analize uporabe vzajemne podatkovne zbirke SIRAnet med letoma 2009 in 2015. S pomočjo analize systemskega spletnega strežnika scopeArchiv Query je podala odgovore na vprašanja, na kakšen način uporabniki iščejo arhivsko gradivo. Analiza podatkov je pokazala visok procent uporabnikov, ki so iskali samo na osnovi enega načina iskanja (več kot 99 %), ki niso večji poizvedovanja po podatkovni zbirki in jih zato velika večina odneha s poizvedovanjem že takoj po prvem neuspelem poskusu. Večina uporabnikov

sistema SIRAnet (kar 89 %) je podatke iskala s pomočjo deskriptorjev (osebna in družinska imena, korporativna telesa, zemljepisna imena, stvarna gesla in funkcije), kar je v nasprotju s prepričanjem velike večine arhivistov. Semlič Rajh je predstavila še najpogosteje uporabljene deskriptorje, način poizvedovanja po polnem tekstu, poizvedovanje po posameznih popisnih poljih ter uporabo dodatnih operatorjev.

Žunko (2018) v svojem magistrskem delu o uspešnosti poizvedovanja po arhivskih podatkovnih zbirkah na primeru različnih tipov uporabnikov ugotavlja, da so se tuji avtorji precej ukvarjali z raziskovalnimi navadami in sposobnostmi različnih tipov uporabnikov, vendar pa so te raziskave za slovensko okolje problemsko in vsebinsko omejene, saj so bile opravljene v drugačnem upravnem in jezikovnem okolju, v katerem problemi, ki se pojavljajo v slovenski praksi, niso bili izpostavljeni in obdelani. Njena raziskava je tako med prvimi take vrste, glavni namen raziskave pa je bilo ugotoviti, koliko so posamezni tipi uporabnikov sposobni samostojnega poizvedovanja po spletno dostopnih arhivskih podatkovnih zbirkah in način, kako se uporabniki lotevajo raziskovanja določenega gradiva. Na podlagi sicer majhnega vzorca anketirancev (ki morda ni najbolj primeren za posploševanje) je prišla do zaključka, da so le nekateri uporabniki deloma sposobni samostojnega poizvedovanja po arhivskih podatkovnih zbirkah.

3. Kdo išče, kaj išče, zakaj išče in kako išče?

Večkrat slišimo, da arhivi niso namenjeni le arhivistom, ampak predvsem uporabnikom, ki iščejo različne informacije. Potrebe po informacijah po Caseu (2008, v Šauperl, Vilar, Žumer idr., 2014) izvirajo iz dveh glavnih področji dejavnosti: pri delu oziroma z njim povezanim izobraževanjem ali pa v prostem času.

Šauperl, Vilar, Žumer idr. (2014) so na osnovi vlog in tipičnih arhivskih postopkov po Novaku (2007) ter opisa uporabnikov in dejavnosti po Ivanoviču (2010) sestavili različne kombinacije uporabnikov in njihovih interesov.

Strokovno delo ustvarjalca arhivskega gradiva – med vsakodnevnimi delovnimi obveznostmi se ustvarjalec sooča z različnimi težavami, na primer pri odbiranju, vrednotenju, urejanju in hranjenju gradiva.

Strokovno delo arhivista – tudi strokovni delavci v arhivu imajo določene potrebe po informacijah, ki pa so izražene na drugem nivoju. Nekatere informacije morajo pridobiti že za opis ustvarjalcev. Naprej morajo zbrati informacije za prevzem gradiva, njegov popis, materialno zaščito in za posredovanje informacij iz fondov in zbirk. Hkrati pripravljajo razstave, izdajajo publikacije, izvajajo kulturno-izobraževalno dejavnost, odločajo o konzerviranju in restavriranju. Za vse to potrebujejo določene konkretne informacije.

Znanstvenoraziskovalno delo raziskovalcev in znanstvenikov – nekateri uporabniki arhiva se ukvarjajo z znanstvenoraziskovalnim delom in potrebujejo informacije iz primarnih virov. Običajno gre za izkušene, izobražene in visoko motivirane uporabnike. To so zelo zahtevni uporabniki, ki pa so hkrati tudi zelo samostojni.

Študijsko delo študentov in dijakov – v času izobraževanja uporabniki večkrat iščejo vire, ki jim jih priporočijo profesorji. To pomeni, da je njihova motivacija za raziskovanje nizka. Za študij so bolj uporabni pregledni, sekundarni viri kot pa primarni arhivski dokumenti, saj so že interpretirani. Zdi se, da ravno interpretacija primarnega arhivskega gradiva predstavlja največjo težavo.

Ljubiteljsko strokovno delo – področje hobijev je mejno področje med amaterskim in strokovnim delom. Tukaj obstaja močna notranja motivacija, njena intenziteta pa je lahko različno močna. Hobij lahko osebi vzame veliko prostega časa, včasih celo več, kot bi ji ga vzelo delo.

Kaj pa uporabniki iščejo? Šauperl, Vilar, Šabotić idr. (2014) ugotavljajo, da uporabniki v arhivih, ne glede na okoliščine, iščejo dve vrsti virov. Prvi so znani viri, kjer uporabniki poznajo podatke o konkretnih dokumentih in želijo te dokumente tudi videti. Drugi viri pa so neznani viri, kjer uporabniki morda poznajo tematiko ali področje, ne poznajo pa podatkov o konkretnih dokumentih, zato morajo pregledati del gradiva, da bi prišli do iskanega. Ob tem lahko ugotovijo, da iskano morda sploh ne obstaja.

Kakšen pa je namen iskanja informacij oziroma informacijskih potreb v zvezi z arhivskim gradivom? Lahko bi rekli, da je namenov toliko, kot je uporabnikov. Tudi na to vprašanje so Šauperl, Vilar, Šabotić idr. (2014) na osnovi predstavitev vlog in tipičnih arhivskih postopkov po Novaku (2007) ter opisa uporabnikov in dejavnosti arhiva po Ivanoviču (2010) oblikovali tri tipične namene uporabe informacij iz gradiva, ki ga hrani arhiv.

Pravno varstvo – gre za osredotočeno iskanje informacij, ki jih uporabniki potrebujejo za dokazovanje pravic posameznika ali institucije oziroma korporativnega telesa. Uporabnik običajno iskanje prepusti arhivistu, saj sam ne ve, kje in kaj iskati. Korporacijski uporabnik pa lažje izrazi svoje specifične želje in s tem arhivistu olajša delo.

Raziskovanje – gre za bolj poglobljen način zaradi želje po spoznavanju nekega področja do podrobnosti. Posameznik sicer področja še ne obvlada, vendar so mu pomembne vse informacije. Kot primer bi lahko izpostavili raziskovalca, ki se z neko temo ukvarja na znanstveni način.

Strokovno delo arhivista – tu gre za najbolj poglobljen pristop, saj je primarno namenjen zadovoljevanju potreb uporabnikov, se pravi tistih oseb, ki so zajete v prva dva opisana načina. Tak pristop je pomemben, saj arhivisti velikokrat pripravljajo tudi različna informativna pomagala, razstave, digitalne zbirke posameznih segmentov fondov ipd.

Po kakšnem modelu iščejo uporabniki informacije oziroma kaj sploh prikazujejo modeli iskanja informacij? Modeli prikazujejo različne načine in vrste vedenja, ki se pri uporabniku pojavijo na začetku procesa iskanja informacij, pri tem pa ni važno, katero vrsto informacijskega vira ti uporabniki uporabljajo. Predvsem so modeli iskanja informacij uporabni v procesu načrtovanja sistemov za poizvedovanje (Vilar, 2005).

Obstaja veliko modelov informacijskega vedenja, ki jih je mogoče preslikati v okolje arhivov. V nadaljevanju bo predstavljen Model iskanja informacij (Information Search Process) Carol Kuhlthau, ki velja tudi v okolju arhivskih informacijskih sistemov (Kuhlthau, 2004, v Šauperl, Vilar, Šabotić idr. (2014)). Za predstavitev dotičnega modela smo se odločili zato, ker smo vse faze modela pri oblikovanju tega prispevka doživeli tudi sami.

Model iskanja informacij oziroma Information Search Process

Gre za šeststopenjski model, ki govori o tem, kako uporabnik poskuša poiskati pomen in smisel v procesu iskanja informacij. Opisuje tri področja izkušnje – afektivno (čustveno), kognitivno (misli) in fizično (dejanja), ta tri področja pa se pojavljajo na vsaki od šestih stopenj modela, ki so naslednje:

Začnenje (Initiation) – oseba se zave pomanjkanja znanja in razumevanja (pogost je občutek skrbi in negotovosti).

Izbor (Selection) – oseba identificira problem oziroma tematiko (negotovost zamenja optimizem in pripravljenost na raziskovanje).

Raziskovanje (Exploration) – oseba lahko naleti na nekonsistentne in nekompatibilne informacije (samozaupanje upade, poveča se dvom, zmeda).

Oblikovanje (Formulation) – osebi se oblikuje osredotočen pogled (negotovost upada, raste samozaupanje).

Zbiranje (Collection) – začne se zbiranje informacij, ki so koristne za osredotočen pogled (negotovost izgine, razvijeta se aktivnost in zanimanje).

Predstavitev (Presentation) – oseba zaključi iskanje z novim znanjem in razumevanjem, kar pomeni, da si lahko svoje novo znanje razloži, hkrati pa ga posreduje naprej in s tem doseže njegovo uporabnost.

Model predstavlja celotno uporabnikovo izkušnjo v procesu iskanja informacij. V tem procesu se negotovost povečuje in zmanjšuje. Nejasne in dvoumne misli postajajo vedno bolj natančne in osredotočene. Občutki nezaupanja in dvoma potujejo proti zaupanju in gotovosti. V začetni fazi osebe najprej iščejo splošne informacije o temi, ki jih zanima, proti koncu pa vedno bolj osredotočene informacije. Osnovno načelo modela govori o tem, da informacije zmanjšajo negotovost v začetnih fazah, v kasnejših fazah pa bi jo lahko celo povečale. Če pa informacij sploh ni, se negotovost vsekakor poveča. V stanju občutka negotovosti se pojavi tako imenovano polje intervencije, kjer se ponudi priložnost posredniku (v našem primeru arhivistu), ki lahko s svojo intervencijo pomaga uporabniku oziroma lahko nudi pomoč načrtovalcem sistemov za popisovanje arhivskega gradiva, da z ustreznim načrtovanjem izboljšajo uporabnikovo izkušnjo.

Kuhlthau (2007, v Šauperl, Vilar, Šabotič idr., 2014) kasneje utemeljuje, da je eno od osnovnih težav, povezanih z informacijskim procesom, dejstvo, da iskalci informacij iz različnih razlogov začnejo proces iskanja na sredini, v fazi zbiranja. Razlogi za to so lahko na primer predhodne izkušnje uporabnika, zaradi katerih ta meni, da predhodne faze lahko preskoči, saj niso potrebne. To pa lahko v informacijskem procesu predstavlja težavo, saj iskalec zaradi predhodne nejasne informacijske potrebe zbira napačne informacije.

4. Iz teorije v prakso

Zgoraj opisana že znana dejstva in teorijo lahko preslikamo na področje uporabe arhiva »v živo« in uporabe arhivskih informacijskih sistemov preko spleta. Ko uporabniki arhiv obišejo osebno, se tam vedno lahko obrnejo na arhivista. Pri uporabi spletnih arhivskih informacijskih sistemov pa so prepuščeni sami sebi. Bi lahko na osnovi že opravljenih raziskav zatrdili, da so uporabniki dovolj večji iskanja informacij iz arhivskih informacijskih sistemov in da so samostojni?

V Sloveniji lahko iskalci informacij o arhivskem gradivu po spletu dostopajo do vzajemne podatkovne zbirke slovenskih javnih arhivov. Gre za rezultat zahtevnega projekta združitve nekdanjih podatkovnih zbirk Arhiva Republike Slovenije in regionalnih arhivov SIRAnet.

Vzajemno podatkovno zbirko SIRAnet so slovenski regionalni arhivi ustvarjali na podlagi ohranjenega arhivskega gradiva (v skladu z veljavno zakonodajo in mednarodnimi arhivskimi strokovnimi standardi). Vsak arhiv je v zbirko posredoval podatke o lastnem gradivu, skupaj pa so arhivi usklajevali in dopolnjevali normativno

zbirko podatkov (zemljepisna imena, vzajemni tezaver, osebna imena, imena družin in korporativnih teles oz. združb (SIRAnet, 2016)). Gre za velike količine informacij, ki se nenehno spreminjajo, obnavljajo in popravljajo, hkrati pa nastajajo tudi novi zapisi. Temeljita predstavitev gradiva in njegovo gesljenje dobiva vedno večjo vlogo, saj javnost pričakuje, da bo v ohranjenem gradivu možno najti pomembne podatke. Iskanje lahko poteka le po podatkih, ki so v zbirko vneseni, zato morajo biti le-ti čim bogatejši, sistem pa mora biti zgrajen tako, da omogoča priklic informacij (na primer sistem deskriptorjev) (Semlič Rajh, 2016a).

Iskalnik SIRAnet je bil namenjen poizvedovanju po podatkih o arhivskem gradivu v slovenskih regionalnih arhivih. Iskalnik je ponujal različne načine poizvedovanja: iskanje po polnem tekstu, po določenih poljih, po tektoniki oz. strukturi arhiva in po deskriptorjih. Če je bilo pri poizvedovanju najdenih veliko število zadetkov (do 3000), se jih je v nadaljevanju lahko omejilo na dva načina: s ponovnim poizvedovanjem (vendar z natančnejšim opredeljevanjem iskalnih parametrov) ali s prenosom zadetkov v delovne mape in s poznejšim poizvedovanjem znotraj teh map (SIRAnet, 2016).

Semlič Rajh (2016b) je izvedla obširno analizo uporabe podatkovne zbirke SIRAnet. Za potrebe analize podatkov je bilo razvito posebno programsko orodje Query Log Viewer, s pomočjo katerega je bila opravljena analiza systemskega dnevnika spletnega strežnika scopeArchiv Query. Analiza je bila opravljena za celoten čas delovanja podatkovne zbirke (od 8. 1. 2009) do vključno 22. 9. 2015. Število obiskov med letoma 2010 in 2014 se je več kot potrojilo. Naraščalo je tudi število posameznih poizvedb, povprečno število posameznih dnevnih obiskov iskalnika in povprečno število poizvedb na posamezen obisk.¹ Številke torej potrjujejo, da je vedno več uporabnikov za svoje poizvedovanje po arhivih uporabljalo iskalnik SIRAnet. Analiza je ponudila tudi odgovor na vprašanje glede raziskovalnih navad uporabnikov. Uporabniki v veliki večini poizvedujejo po deskriptorjih (od največkrat do najmanjkrat uporabljenih): imenih korporativnih teles, zemljepisnih imenih, fizičnih osebah, družinskih imenih, stvarnih geslih, funkcijah, vsebinskem tezavru oziroma klasifikaciji fondov in zbirk (89 %). Sledi poizvedovanje po polnem besedilu (9 %) in poizvedovanja po posameznih poljih (1 %). Ostala poizvedovanja so posamezne kombinacije in poizvedovanje po dodatnih iskalnih poljih, ki jih omogoča iskalnik (1 %). Kot zanimivost velja izpostaviti, da je analiza pokazala, da uporabniki niso večši uporabe Boolovih operatorjev (»in« ter »ali«)², saj so bili uporabljeni v samo 42 poizvedbah.

Žunko (2018) je s svojo raziskavo in pridobljenimi rezultati poskušala prispevati k boljšemu razumevanju uporabnikov in s tem arhivistom olajšati delo pri zajemanju arhivskega gradiva v arhivske podatkovne zbirke, z namenom boljše in večje dostopnosti arhivskih podatkovnih zbirk, dostopnih po spletu. S tem bi se pri uporabnikih povečalo samostojno poizvedovanje in odkrivanje informacij. V anketo so bili zajeti različni tipi uporabnikov – zgodovinarji, dodiplomski in podiplomski študenti, bibliotekarji in informatorji, vsi so v dveh določenih zbirkah poskušali najti natančno določeno arhivsko gradivo in gradivo, vezano na določeno tematiko.

Anketa, ki jo je izvedla Žunko (2018), je vključevala manjši vzorec uporabnikov, a vseeno nakazuje smer glede lastnosti slednjih. Naj omenimo nekatere zaključke. Demografski faktorji (npr. spol in izobrazba) ne vplivajo bistveno na uspešnost iskanja

¹ Podrobni rezultati analize so objavljeni v članku: Zdenka Semlič Rajh (2016). *Kdor zna iskati, ta najde. Uporabniki in analiza uporabe vzajemne arhivske podatkovne zbirke SIRAnet. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Radenci 2016, str. 91–112. Maribor: Pokrajinski arhiv.*

² »Razvil jih je angleški matematik George Boole. Gre za 'algebro logike' in v računalniških podatkovnih zbirkah le-ta predstavlja osnovo iskanja. Boolovi operatorji so AND (in), OR(ali) in NOT(ne) in z njimi ožimo in širimo iskanje.« (Žunko, 2018, str. 42).

informacij, to je odvisno predvsem od preteklih izkušenj. Anketiranci so arhive uporabljali predvsem za svoje raziskave in naloge (kar 75 %). Uporabniki so bili razdeljeni na dodiplomske študente, podiplomske študente, arhiviste, bibliotekarje, zgodovinarje in naključne uporabnike. V delu raziskave, ki se je nanašal na poizvedovanje po arhivskih podatkovnih zbirkah, je Žunko preverila računalniško pismenost anketirancev. Pri osnovnih računalniških veščinah (npr. ustvarjanje besedilnega dokumenta, elektronska pošta) so se izkazali za zelo vešč, tako da jim iskanje in brskanje po arhivskih podatkovnih zbirkah ne bi smeli povzročati večjih težav. Nadalje so zato anketiranci morali rešiti posamezne naloge v tuji podatkovni zbirki Bentley Historical Library in v podatkovni zbirki SIRAnet, ob tem pa so morali beležiti čas, ki so ga porabili za vsako posamezno nalogo. Najmanj časa so za reševanje posameznih nalog porabili arhivisti in zgodovinarji. Pri najdenju pravih ciljev so bili, presenetljivo, najuspešnejši bibliotekarji (na dnevni bazi uporabljajo spletne kataloge), šele nato so sledili arhivisti, ki pa so si pri poizvedovanju morda lahko pomagali tudi z iskanjem znotraj podatkovne zbirke same, ne samo preko spletnega iskalnika. Na tem mestu se je izkazalo, da so zgodovinarji precej manj vešč pri poizvedovanju po arhivskih podatkovnih zbirkah, ob neuspehu pa so tudi hitro odnehali z iskanjem.

Pri poizvedovanju v podatkovni zbirki SIRAnet je raziskovalko zanimalo tudi, po kakšnem načinu so anketiranci iskali informacije: po polnem tekstu, po poljih, po tektoniki arhiva ali po deskriptorjih. Nekateri so izbrali dva ali več, največ jih je iskalo po polnem tekstu, po poljih in po deskriptorjih. Arhivisti so iskali izključno po polnem tekstu, kar nakazuje, da med njimi vlada prepričanje, da bo iskanje po polnem tekstu uspešno. Po drugi strani je naključni uporabnik (ki nima izkušenj z arhivi) iskal zgolj po deskriptorjih, njegova uspešnost pa je bila relativno visoka. Večina anketirancev, razen bibliotekarjev in naključnega uporabnika, je iskala tudi po tektoniki arhiva, kar nakazuje, da jim je organizacija arhivskih zbirk in ureditev arhiva dobro poznana.

Pri uporabi Boolovih operatorjev v zbirkah (uporabilo jih je le 45,45 % uporabnikov) se je zopet izkazalo, da bodisi uporabniki le-teh ne poznajo ali pa sistem ne omogoča njihove uporabe pri vseh načinih iskanja, ki jih ponujata podatkovni zbirki. Krnjenje besed je uporabilo 72,73 % uporabnikov, kar kaže, da anketiranci poznajo načine krnjenja, saj je to tudi pogost način poizvedovanja po knjižničnih katalogih, ki jih tudi pogosto uporabljajo.

5. Razprava

Uporabniki lahko iščejo samo po informacijah, ki dejansko obstajajo. Torej bi bilo potrebno začeti razpravo pri popisu arhivskega gradiva. Arhivisti so pri popisovanju gradiva vezani na različne standarde. Obvezni elementi popisa po Splošnem standardu za popisovanje arhivskega gradiva ISAD(g)2 (2000) so signatura, naslov, čas nastanka, obseg in količina gradiva popisne enote ter nivo popisovanja. Novak in Semlič Rajh (2013) sta v svoji raziskavi analizirala pojavnost posameznih popisnih elementov v podatkovni zbirki SIRAnet in prišla do ugotovitev, da bi zaradi narave obveznih elementov po standardu ISAD(g)2 teoretično vnosi teh elementov morali znašati 100 %, vendar pa v praksi temu ni tako.

Zajšek (2014) je v povzetku raziskav v tujini predstavil pričakovanja in potrebe raziskovalcev oziroma uporabnikov arhivskih iskalnih pripomočkov. Uporabniki si želijo več iskalnih pripomočkov, dosegljivih preko spleta, želijo večjo avtonomnost in neodvisnost od arhivistov, želijo arhivske popise, ki na nivoju združenih dokumentov in dokumentov vsebujejo več informacij, in da bi bile metode poizvedovanja po arhivskih podatkovnih zbirkah preko spleta enake metodam iskanja po drugih spletnih informacijah. Arhivski popisi na nižjih nivojih bi morali biti bolj podrobno popisani oziroma

opremljeni z deskriptorji in popisnim enotam dati čim bolj točne in informativne naslove, s tem pa bi arhivisti od tradicionalnega popisa (kjer se osredotočajo na to, katere osnovne sestavne enote vsebuje popisna enota) prešli na modernejšo obliko popisov, ki so osredotočeni na kontekst in povezave znotraj popisne enote.

Opravljena analiza podatkovne zbirke SIRAnet dokazuje potrebo po oblikovanju posameznih vrst deskriptorjev (imena fizičnih oseb, družin, korporativnih teles, zemljepisnih imen, stvarnih gesel in funkcij) v procesu popisovanja arhivskega gradiva, saj bo le tak sistem z jasno oblikovanimi in normiranimi deskriptorji uporabniku zagotovil uspešno poizvedovanje po arhivskem gradivu (Semlič Rajh, 2016a).

6. Zaključek

Kljub temu da so generacije, ki prihajajo za nami, zaradi bliskovitega razvoja informacijske tehnologije dobro informacijsko pismene, iskanje informacij po specifičnih podatkovnih zbirkah, kot je SIRAnet, ni tako enostavno kot na primer brskanje po spletu s pomočjo Googla.

Organizacija informacij v spletnih arhivskih informacijskih zbirkah je torej ključ do samostojnega uporabnika teh zbirk. Bolj ko bodo informacije in iskanje prilagojeni (tudi najbolj neveščim in redkim) uporabnikom, lažje bodo do njih dostopali oziroma jih priklicali. Namen iskanja je v bistvu drugotnega pomena. Za uspešno iskanje bi lahko opredelili le tisto, ki se za uporabnika konča s tem, da najde informacije, ki jih je iskal. Tako je nujno potrebno tudi sodelovanje arhivistov in razvijalcev spletnih programov pri oblikovanju iskalnikov na spletu; prvi bi prispevali strokovno znanje in zahteve, drugi pa uporabne informacijske rešitve.

Dobrodošle bi bile nove raziskave s področja uporabnikov. Izredno zanimiva bi bila nova analiza podatkov v SIRAnetu na način, ki jo je opravila Semlič Rajh (2016b) od leta 2015 dalje. Morda bi zopet pokazala trend naraščanja obiska in uporabe podatkovne zbirke SIRAnet. Posebno primerjavo oziroma analizo bi lahko naredili tudi za leti 2020 in tudi 2021, ko je svet zaustavila pandemija koronavirusa in je bil tudi pri nas uporabnikom fizični dostop do arhivov omejen, s tem pa so bili prisiljeni k uporabi spletnih arhivskih podatkovnih zbirk.

Zaradi splošnega povečanja uporabe spletnih arhivskih zbirk se arhivistom ni treba bati za njihov obstoj. Še vedno so ključni za delovanje arhiva in popisovanje arhivskega gradiva. Potrebovali pa bi več znanja glede potreb uporabnikov, tudi sami bi morali promovirati spletne arhivske zbirke in hkrati motivirati uporabnike k večji samostojnosti in zmožnosti uporabe arhivskih spletnih podatkovnih zbirk. Dolgoročno bi to zanje pomenilo razbremenitev pri delu z uporabniki, sami pa bi se lahko bolj posvetili kvalitetnemu in natančnemu popisovanju arhivskega gradiva.

7. Viri in literatura

Case, D. O. (2008). Looking for information: a survey of research on information seeking, needs, and behavior. Bingley: Emerald.

ISAD(g)2: general international standard archival description (2nd edition). (2000). Paris: International council on archives. Pridobljeno s https://www.ica.org/sites/default/files/CBPS_2000_Guidelines_ISAD%28G%29_Seconde_dition_EN.pdf.

Ivanović, J. (2010). Priručnik iz arhivistike. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

- Kuhlthau, C. C. (2004).** *Seeking meaning: a process approach to library and information services*. Westport: Libraries Unlimited.
- Kuhlthau, C. C. (2007).** Reflections on the development of the model of the information search process (ISP): Excerpts from the Lazerow Lecture, University of Kentucky, April 2, 2007. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, 33 (5). Pridobljeno s <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/bult.2007.1720330511>.
- Novak, M. (2007).** *Preslikave vsebin v arhivskih strokovnih postopkih*. Maribor: Pokrajinski arhiv.
- Novak, M. in Semlič Rajh, Z. (2013).** Merjenje rezultatov uspešnosti izgradnje arhivskih podatkovnih zbirk s kvantitativno-kvalitativno metodo na primeru podatkovne zbirke SIRAnet. V *Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v slovenskih javnih in cerkvenih arhivih: zbornik referatov* (str. 19–39). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenje.
- Semlič Rajh, Z. (2016a).** Kdor zna iskati, ta najde. V: Gostenčnik, N. (ur.), *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (str. 91–112). Maribor: Pokrajinski arhiv. Pridobljeno s http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci_2016/091-112_semic_2016.pdf.
- Semlič Rajh, Z. (2016b).** Uporabniki in poizvedovanje po arhivskih podatkovnih zbirkah. V *Atlanti: mednarodna revija za sodobno arhivsko teorijo in prakso* (str.73–90). Pridobljeno s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC3GV93027/?=&query=%27rele%253dAtlanti%27&pageSize=25>.
- SIRAnet (2016).** O SIRAnet iskalniku. Pridobljeno s <http://www.siranet.si/suchinfo.aspx>.
- Šauperl, A., Vilar, P., Šabotič, I. in Semlič Rajh, Z. (2014).** Uporabnikov pogled na arhiv in popise arhivskega gradiva v arhivskih informacijskih sistemih. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (str. 171–200). Maribor: Pokrajinski arhiv. Pridobljeno s http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/radenci2014/17_sauperl_2014.pdf.
- Šauperl, A., Vilar, P., Žumer, M., Semlič Rajh, Z., Šabotič, I., Isič, S. in Selimović, S. (2014).** Teoretski pogled na korisnike arhiva. V *Arhivska praksa* (str. 263–280). Tuzla: Historijski arhiv. Pridobljeno s <http://www.arhivtk.ba/wp-content/uploads/2014/06/ARHIVSKA-PRAKSA-17.pdf>.
- Šauperl, A., Vilar, P., Žumer, M., Semlič Rajh, Z., Šabotič, I., Isič, S., Selimović, S. in Zulić, O. (2015).** Arhivisti o uporabnikih arhiva. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (str. 111–121). Maribor: Pokrajinski arhiv. Pridobljeno s http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci2015/111-121_sauperl_2015.pdf.
- Vilar, P. (2005).** Informacijsko vedenje: modeli in koncepti. V *Knjižnica: revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti* (str. 77–104). Pridobljeno s <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/5833>.
- Zajšek, B. (2012).** Oblikovanje naslovov popisnih enot glede na mednarodne arhivske standarde, nove informacijske sisteme slovenskih javnih arhivov ter njihove uporabnike. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (str. 581–604). Maribor: Pokrajinski arhiv. Pridobljeno s http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/Radenci2012/61_Zajsek_2012.pdf.
- Zajšek, B. (2014).** Arhivski kopernikovski obrat – od prilagajanja uporabnika arhivskemu popisu k prilagajanju arhivskega popisa uporabniku. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (str. 201–210). Maribor: Pokrajinski arhiv. Pridobljeno s http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/radenci2014/18_zajsek_2014.pdf.

Žunko, U. (2018). *Uspešnost poizvedovanja po arhivskih podatkovnih zbirkah na primeru različnih tipov uporabnikov* (Magistrska naloga). Alma Mater Europaea - ECM, Maribor.

SUMMARY

THE PATH TO AN INDEPENDENT USER OF ONLINE ARCHIVAL INFORMATION SYSTEMS

Eva MARŠIČ

Archival science 2nd level student,
Alma Mater Europaea, ECM, Slovenija
eva.marsic@gmail.com

Users of online archival databases are partly independent, but they face various limitations arising from themselves (level of information literacy, motivation, experience), system design of search engines in databases, ignorance of archival terminology and organization. and inventory of archival records.

Further research of users of archives and online archive collections is needed. Inventories of archival material must be accurate, descriptors must be more user-friendly, and query systems must be user-friendly, as the performance of an institution or public service, including archives, is measured by user satisfaction.